

Visas puķes vēstures dārzā

Šī sen vairs nav ne pirmā nedēļa, ne pirmais mēnesis, kopš iznākusi filosofijas doktora, profesora Pētera Zeiles Latgales kultūras vēsture.

Manuprāt, ikviens enciklopēdiska rakstura izdevums būtu pelnījis saņemt vairāk uzmanības nekā dažas anotācijas un vienu nopietnu recenziju (sk. O. Spārītis, Latvijas Vēstures institūta žurnāls, Nr. 3, 2006.). Pašam man galva par mazu (galvā par maz), lai ķertos pie fundamentālu darbu vērtēšanas. Tāpēc sēdēju pie loga un gaidīju, kad vismaz latgaļu kultūrcensoņi atļausies traucēt metropoles publisko telpu ar kādu kvalificētu polemiku šīs grāmatas sakarā. Nesagaidīju. Tāpēc, uzskatīdams šo grāmatu par ļoti nozīmīgu kultūras faktu, anotācijas vietā atļausos dažas piezīmes par problēmu (enciklopēdiska rakstura izdevums un attieksme pret to).

Pirmā piezīme

Manuprāt, trīs vīri (Pēteris Zeile – autors, Jānis Blaževičs – mecenāts, Jānis Elksnis – izdevējs), kā arī viņu atbalstītāji un palīgi padarījuši vēl vienu darbu valsts vietā. Privāts zinātnisks entuziasms un materiāla nesavtība atkal lāpījuši mērķtiecīgas un stabilas, profesionāli, zinātniski atbildīgas fundamentālu apjēgas darbu, enciklopēdiju un vārdnīcu izdošanas caurumu valsts kultūrpolitikā. Domājams, ka šādi darbi oficiāli būtu vērtējami ne zemāk kā sportistu iegūtie čempionu tituli.

Otrā piezīme

Kultūrpolitisks klusums fundamentālo darbu laukā acīmredzot rada situāciju, kad atsevišķi autori – entuziasti savā jomā gūst unikālu kompetenci, kuru lāgā vairs nav kam vērtēt. Bet – neies jau to tā atzīt. Tāpēc sākas aizkulišu ākstīšanās, tā vai cita darba satura un konteksta vietā apcerot autoru īstumu. Jānis Būmanis gadiem ilgā darbā radīja unikālu grāmatu par Rudzātu pagastu Mazā Zengale laikmetu griežos. Taču stāstīja, ka īstie vēsturnieki arhīvā redzējuši viņu labāk ejam. Tāpat dzirdēts, ka Igors Vārpa, kurš apzinājis Latvijas karavīrus dažādos režīmos, neesot visai īsts vēsturnieks. Pēteris Zeile savu grāmatu audzēja vismaz divpadsmit gadu, bet aprindās esmu dzirdējis pāris reižu nošalcam – vai Zeile bij īstais vīrs, kam to darīt? O, droši vien Latvijā ir pulks par šiem jaunāku, gudrāku, izglītotāku, galvenais – īstāku ļaužu, kuri, ja vien ķertos klāt... Nu tad būtu ķērušies klāt! Negaidot grantus vai piešķirumus, necerot uz apgādāšanu ar sevišķiem radīšanas apstākļiem vai izdošanas garantijām – kā šie trīs un vēl citi, kuri var savu darbu parādīt, nevis tikai aprunāt tā ideālo iespējamību. Savukārt pārdomas par to, ka šāda rakstura darbi būtu veicami zinātnieku grupām vai institūtiem kā valsts pasūtījums, šajā gadījumā runā par sliktu vien valstij, bet nekādā ziņā – Zeiles kungam un viņam līdzīgiem.

Trešā piezīme

Provinciālisms centra attieksmē pret Latgali nav pārvarēts. Latgales kultūras vēsture – astotais pasaules brīnums. Kā liecina aptauja Kultūras Forumā (Nr. 27, 2006.) – gandrīz nereāls un, ja pastāv, tad sācies ar Borowa MC. Iespējams – kaut kādā ačgārnā veidā rada satraukumu viens no Pētera Zeiles savai grāmatai noteiktiem virszdevumiem. "Pasaules centri – Varšava, Maskava, Brisele, palaikam arī pašu Rīga – tiekušies darīt un vērst mūs par sekundāriem, otršķirīgiem. Par margināļiem, no sevis pašiem atbrīvotiem, pietuvināt gan varas gribai, gan popkultūras pseidovērtībām. Tāpēc kā vienu no būtiskākajiem Latgales kultūras vēstures virszdevumiem turēju prātā – nezaudēt savas saknes, kuru stiprums var dot spēku lapotnei, ļaujot ar piesardzīgu paļāvību lūkoties nākotnē. Ja etnoss pārstāj ticēt pats sev, tas lemts zudībai." Te ir zināma opozīcija pamatā čiuļos sastopamai attieksmei, ka – ja arī Latgales pašapziņa var notikt, tad – tikai caur Rīgu. Caur Rīgu vai... caur kādu partiju. Secinājis, ka ne pirms, ne pēc 20. gadsimta 30. gadu otrās puses Latgales kultūras attīstība nav bijusi tik strauja un augšupejoša, Pēteris Zeile piebilst: "Jo tika nopietni gādāts par visu novadu, nevis par to zemes pleķīti, virs kura uzvaru guvusi kāda valdošā partija." (Tēzes uzrunai grāmatas atvēršanā.)

Ceturtnā piezīme

Ojārs Spārītis raksta – šī grāmata liecina, ka "vienatnē ar sevi ir iespējams radīt Latvijai un tās zinātnei nozīmīgu darbu". Pēteris Zeile pats saka – "vienatnē ar Latgales kultūru" (Kultūras Diena, Nr. 41, 2006.). Ko šie tā izceļ to vienatni? Ne jau nu kāda privātnieciskuma dēļ vai sūrodamies, ka darbam trūka apmaksātu asistentu. Tad ta brīnums – vienatnē ar sevi radīti zinātnes spožumi. Visticamāk ij vienam, ij otram autoram savā darbā būs palaikam nācis prātā, ka lietas, pie kurām ķērušies, garīgas, patiesas tuvības pakāpē vajadzīgas vien viņiem pašiem un vēl dažiem. Vienatne ir dabisks radīšanas stāvoklis, bet vispārnozīmīgu lietu kultūrsociālā vientulība – vairs ne. Te vairs nav runa par ekspertu vidi, par valsts pasūtījuma nepieciešamību, bet par, tā teikt, kultūras pasūtījuma būtiskumu pašā sabiedrībā.

Grāmatas atvēršanā Rīgas Latviešu biedrībā Pēteris Zeile sacīja: "Es pateicu visu, ko gribēju." Radīts darbs, kurā arī mēģināts pārvarēt tēmas (Latgales kultūra) publisko fragmentaritāti. Mūsdienās tas tāds šķiet vienīgais. Daudzās atsevišķās novadpētnieciskās, kulturoloģiskās, valodnieciskās, teoloģiskās, politiskās... straumes paceltas lielākā apjēgā un kopsakarā. Un – vairs ne autora, bet jau pašas tēmas un domu kustības dēļ būtu svarīgi, lai šis Pētera Zeiles iespaidīgais monologs nav tik vien kā pieminēklis, pie kura priecīgi puķes likt vai ļauties skepsei. Kultūras turpināmības dēļ tas nevar palikt viens un vienatnē.

Ļoti subjektīvi – divas lietas, nenoliedzot iepriekšminēto, būtu gribējis grāmatā spilgtākas. Pirmkārt, pārliecinošāku komparatīvo (salīdzinošo) dažādu kultūru (latviešu, poļu, krievu, katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku...) ietekmju novērtējumu fenomenā, ko sauc par Latgales kultūru. Otrkārt, lai gan sistēmanalīzi, sistēmiskās un hermeneitiskās (skaidrojošās) pieejas, kuru apvienojumā veidota grāmata, esmu mācījies eksaktā, nevis humanitārā augstskolā, atļausos teikt, ka, saistībā ar visjaunākajiem laikiem un to kultūrvēsturisko raksturojumu, man palaikam trūkst autora precizitātes. Saprotu, ka kultūras un filozofiskās sistēmās šī precizitāte ir nosacītāka lieta nekā tehniskajās. Šķiet, saprotu autora tiekšanos pēc objektivitātes, izvēloties būtībā vēl aktuāla laika raksturošanai dažādus, palaikam publicistiskus viedokļus. Taču būtu mierā, ja autors vienmēr rezumētu šos viedokļus ar savu, lai subjektīvu, formulu.